

EUSKALDUN-ERROMATAR ALDIA (I)

EREÑO' KO ARROBIA.
(BLkaia).

"NERVION" IBAIA

Leizeetako aztarnak

- Zer da aldi ori?

—Juan María Apellaniz jaunak (MUNIBE, 1975) dienez, garai edo aldi onek galdera batzuek eragin erazten ditu eta au da bat: Aldi onetan euskaldunek euren ildakoak leizeetan eortzen zituzten; baña, euek nun bizi ziran? Eta, ondorengo galdera: Noiz uzten diote leizeetan eortzeari, bein romanizatuak izan ezkeroztik?

_ Noiz aide egiten dute leizeetako egoitzetatik?

—Brontzearen aizken aldian baztarten dituzte ar-zu-loetako egoitzak; baña, zer egiten dute arrezkerok, Jesukristo jaio ondorengo IV'garren gizaldirarte? Noiz agertu ziran Bidasoa'ko inguruan erromatarrek? Historigilleek diotenez, erromatarrek Euskalderria'n Kristo jaio aurretik agertu ziran. Baña, aien etorrerak ezer gutxi agertzen digu Bizkai eta Gipuzkoa'ko leize-aztarnetatik...

— Zer esan nai dezu itz oiekin?

— Apellaniz jaunak, galdera aueri erantzun aal izateko, asmakizun bat egiten du eta asmakizun orrek mailla auek ditu:

1/. Erromatarren taldeak emen (Bizkai-Gipuzko'an) kristautasun garaian sartzen dira, kosta-aldetik, arrain-lantegi eta meatzen billa eta eurak zaintzeko.

2/. Bizkai eta Gipuzkoa'ko euskaldunek leizeetatik kanpora dituzte euren egoitzak; baña, ildakoak kobeetan eortzen dituzte.

3/. IV'garren gizaldian, edo bear ba'da leenago, leizeetara datoz berriro bizi-izatera, gizarte-giroa okertu danean; baña, V'garrenean berriro utziko dituzte, bein betirako, leizeak igoitza bezela. Bitarte orretan zerbait erromanizatzen dira eta ildakoek euren antxiñako erara eortziko dituzte oraindik ere, naiz-eta erroma-gauzez eurak inguratu.

4/. Egoitzak berriz ere lur zabalean jasoko dituzte,

EBRO ibaia: "Mantible" =tibia.

Gastei: AZTARNAK

El director de la excavación, Eliseo Gil -primero por la izquierda-, muestra un maniquí DEIA 21-1-1993 (Foto Luis Ciarrusta)

baserri edo borda-taldetxoan tankerara.

5/. Burni-lana erromatarrek dakarte eta nekazaritzamota geiago ere bai. (Burnia eta garla ezagutzen zuten lendik ere gurekin bizi ziran europatarrek).

—Eta, nun daude erromatarren ondakin oiek?

—Milagros Esteban andreak ("El País Vasco Atlántico en Epoca Romana". Donostia. 1991) dionez, kobeetan aurkitu diran erromatar ondakin oiek, gurtiak kosta-aldean daude, edo bestela, artzaien bide berezietan (naiz neguko, naiz udako) dauden leizeetan.

—Eta, ondakin geien, nun?

—Esate baterako, or daukazu Bizkaia'ko Ereño errian, Ereñuko-Arizti deritzan koba: an daude eortzita, zero erromanizatutako jendea. Gurtiak it ziran aiñagu-adarrez (cornezuelo del centeno) pozoituak. Bertan aurkitu diturte

oiñetako sandali erromatarrek, brontze-burnizko erastunak... Kontuan izan, Ereño'n daudela erromatarren garaiko marmol-arrobiak. Eta, ildako oiek, guztiak batera iltzeko, danok jan zuten ogi berdiña une berean; bear ba'da, bertako langille oiek, esklabu ere izango ziran.

—Eta, Bizkaia'n ba al da besterik?

—Gernika inguruan zegoen Peña Forua edo Ginerraldi izeneko koba eta bertan aurkitu zuten Isia-Fortuna'ren iruditxo bat; "santu" onek arrera aundia izan zuen Inperio osoan eta batez ere Hispania'n. Irudi au II'garren gizaldikoa da eta IV edo V'garrenean eortzia izan zan ildako baten laguntzarako.

—Eta, geiago?

—Ereño'n berriro: Ereñuko Arizti II leizea. Bertan aurkitu zuten berebiziko pixu-neurketarako balantza berezi bat. Orren antzekorik ez da beste bat, ez Euskalerra'n, ez Hispania osoan. Xeetasun aukeragertzen digutenez, Forua zan erromanizazioa zabalkundearen ardatza Bizkai'ko inguru onetan.

—Besterik, ba'alda?

—Gipuzkoa'ko kosta-aldean badira koba batzuek erromatan-en ondakiñekin: Amalda-koba Zestoa'n, Ekain eta Ermitia Deba'n, Jentiletzeta Mutriku'n, Goikolau Artibai-Barriatua'n, Lumentxa Lea-Lekeitio'n, Kobeaga Izpazter'en, Gerrandijo Ibarrangelua'n, Sagastigorri eta Santimamiñe Kortezubi'n, Aurtenetxe Gernika'n, Arenaza I Galdames'en, Getaleuta Yurre'n, Oialkoba Abadiño'n, Iruaxpe III Aretxabaleta'n, Anton Koba eta Aitxgain Oñati'n, Sastarri Ataun'en, Ezpilleta Aralar'en, Akelarre Leze Zugarramurdi'n...

—Eta, noizkoak dira ondakin oiek?

—Apellaniz'ek dionez, euskaldun-erromatar aldi onen denbora-neurri edo kronolojia, oso motza eta ximplea da. Bertan agertzen diran diruak, IV'garren gizaldia adierazten dute: Constantino Aundiaren Semearen garaia... Terra Sigillata'k berdin: IV gizaldiaren erdia eta ale batzuek V'garrenera luzatzen dira... Onela dio Apellaniz'ek: Kristo'ren ondorengo 330-410'ra dijoa aldi au. Bertan, brontzezko kultura darion gizaki euskadun batek, erromatar kulturaren ondakin batzuek artzen ditu...

—Eta, zer gauza erabiltzen ditu euskaldun orrek bere bizitzan?

—Ar-zuloetan naastuta agertzen diran beraren tresnak, aukeratu dira: 1/ Sukarrizko lanabesak. 2/ Metalezkoak: bertakoak edo erromatarrenak, biak naasian. 3/ Kontxazko Cardium zulatua, aurreko garaien lekuko eta testigu. 4/ Ezurrezko lanabesak; batez ere, kirtenak, lendik ere baziranak. 5/ Bi eratako zeramika: bata errikoia eta zaarra; bigarren, erromatar Terra Sigillata eta erromatarren bestelakoa ere bai.

—Gauza gutxi?

—Bai, Ereñuko Arizti I eta Forua'ko Generraldi kendu ezkeroz. Brontzezko gauzak, IV'garren aldeiko erromata-

Navarra. Puente de la Trinidad de Arre (Ezkabarte) sobre el río Ulzama, en el camino de Santiago.

Trespuentes-Iruña. "Guinea": Ayunt. de Vitoria (Javi Berasaluce).

rrren ondakiñekin naastuta egoteak, badu agerpen bat: Leizeak aspalditik utzita zeuzkaten eta IV'garrenean berriro datoz kobeetara bizi izatera. Dana dala, garbi ikusten dan gauza auxe da: euskaldunak aurrekoen kultura-gaiak gordetzen saiatu zirala beti. Inperioaren egon-eziña eta beera-kada, uri nagusietan agertzen zan batez ere. Uriak beera doazen neurrian, doaz gora artzaintza, nekazaritza eta base-riak...

– Zergaitik etorri ziran berriro leizeetara bizi izatera?

– Inperioaren berakadak, iraultzak sortu zitun baztar guztietan: lapur-saillak, "bagauda" taldeak, soldadu alkar-teak... bakoitza here kasa okerkeriak egiten... Orra zergaitik, segurantza billa, biurtu ziran leizeetako egoitzeetara. Artzaintza oiñarritu zan sekulako eta olagintza ere bai... Kobeetatik aide billatu diran erromatarren ondakiñak, geigi ez ba dira ere, diruak izan dira.

– Eta, Forua'k Isis-Fortuna beste "santurik" ez al da emen?

– Irudirik ez ba'da ere, "santuen" arlosak, bai badira. Dei Manes (D.M.) etxeko jainkoak dituzu. Oietakoen lau arlosa daude: iru Lemona'ko Elorriaga'n eta laugarrena Gordexola'ko Zaldu'n. Beste iru aldaratxo eta arlosa bat, urak Atlantikora dijoazen lekuetan: Ivilia'ri Forua'n; Eguzki Garailleari (Soli Invicto) Ibañeta'n; Genik Pagi, Tokian

tokiko jainkoari, Hasparren'en; eta Atherratzte errian Herauscorrisca'ri, Txerri-arrari (aketzari).

– Besterik ez al da Kantauri-itxaso aldetik?

– Soli Invicto'rekin bat dator Mitra jainkoa eta onen izenean bazan Pirenee-mendiko gallurretan, ifaraldera, arzulo bat. Ivilia'ri buruz, berriz, esan oi dute, "ibilli" itz euskaldunetik datorrela; ala ba'da, orduan Lares Viales'en (Bideetako Zaindarien) antzekoa litzake Forua'ko Ivilia.

– Beste irudirik ez al da ezer?

– Larrosa, lauburu eta orrelako eguzkiaren irudiak asko dira Bizkai'ko arlosetan: Morga'ko San Esteban ermitan eta Emerando'ko Santa Elena'n, Boroa'ko (Amorebieta) San Pedro'n, Gordexola'ko Zaldu'n. Berreaga'ko gazteluan zortzi arlosa billa dituzte eguzkiaren orrelako ikurrekin. Bada gizon-irudidun arlosa Natxituko elizan; baita zaldun bat Oiartzun'go Andrearriagako arlosan ere...

– Ez diraz asko.

– Ezer gutxi... Beste Bizkai eta Gipuzko baztarretan ixiltasan aundia. Inguruan, gutxi eta barruan, ezer ez. Zer pentsate ote zuten Oiz, Izarraitz, Gorbeia, Aralar, Aizkorri'ko artzaiek? Esan bearra dago gañera arlosak elizetan aurkitu dirala: Forua'n arlosa bat eta Ivillien iruditxoak; Morga'ko San Esteban elizaxoan, onen aoiñarrietatik batzuk atera zituzten, baña gaur iru daude bere ormeetan;

Muruzabal de Andión, Mendigorriá (Nay.). Pozo del sistema de distribución de aguas de la ciudad romana de Andelos. ANDION

Trespuentes-IRUÑA (T. Alfaro). Rep. J. Berasaluce

Emerando'ko Santa Elena ermitan bat; Boroa'ko San Pedro ermitan beste bat; Lemoa'n San Pedro ermitan, bederatzi; Galdakao'ko Obispo-etxean, bat; Zaratamo'ko San Lorenzo ermitan, bi; Arrigorriaga'n Abrisketa'ko San Pedro elizan bi; Mungia'n Mesterika'ko San Lorenzo ermitan lau; Natxitu'ko elizan bat; Zegama'ko San Pedro elizan bat; Oiartzun Andreunga ermitan bat; Hasparren'go San Juan Bautista elizan bat; Zuberoa'ko Atherratzte'n Santa Madalena ermitan bat...

Elizetatik kanpora ez al daude?

— Bai bada bat edo beste: Jainko'n bat; Zaldu'n beste bat; Aizkorriko Olza txabolan bada bat Araba'tik ekarria; Ondarribia'n beste bat, ura ere kanpotik ekarria... Ikusten degunez, geienak elizetan gordeak. Berdintxu gertatzen da Prehistoriako beste garaietako leizeetan ere: geienak daukate bere inguruan eliza edo ermitatxo bat Santimamiñe'k bezela (Santi Mames ermita) Urriaga'k (Salba-

tore ermita) eta abarrek... Bizkaia eta Gipuzkoa'n ez digute arlosa askorik utzi erromatarrek; bai, ordea Araba eta Naparroa'n...

ARRINDA'TAR ANES

~...
 A L A I V S I
 A R ~ ~ E N t
 A L A X X X
 H I S S T L

